

ЗМІНИ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ КИЯН ЗАВДЯКИ РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ МЕРЕЖІ В ХІХ СТ.

Медицина перебуває у постійному розвитку. В модерний період висувалися різноманітні теорії та проводилися досліді, що стимулювали наукові відкриття. Не оминуло це й вітчизняні терени. Київ як губернське місто потребував якісних медичних послуг, що приваблювало як іноземних лікарів та фармацевтів, так і спеціалістів Російської імперії.

До початку ХІХ ст. ми нараховуємо лише дві вільні аптеки у Києві: аптеку Гейтера (Бунге) на Подолі та аптеку Чекалова на Печерську. Вільні аптеки – це фармації, що перебували у приватній власності провізора, тобто власник провадив «вільну» аптекарську діяльність. На початку ХІХ ст. мережа фармацій у Києві розширюється. Це відбувається з різних причин.

По-перше, стимулювали цей процес матеріальна вигода та привілеї, що їх отримували власники аптек, провізори, фармацевти¹. Як згадував очільник Міністерства внутрішніх справ на початку ХІХ ст.: «Торговля аптекарей... состоя под ближайшим надзором правительства, не обложена никакими податями и повинностями, но имеет, напротив, разные привилегии и права, отличные от купеческих, и аптекари, как и прочие ученые звания, пользуются на основании Городового положения правом именных граждан»².

¹ Див детальніше: Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. 782. Оп. 1. Спр. 1129. Арк. 2.; Петров Е. Е. Собрание российских законов о медицинском управлении, с присовокуплением, во-первых, краткого обзора устройства в России врачебной части и, во-вторых, постановлений правительства по предмету наук медицинской, фармацевтической, ветеринарной и принадлежащих к ним судной медицины и полиции медицинской: с 1640 по 1826 г. Санкт-Петербург, 1826. Т. 3. С. 130 та ін.

² Цит. за: Горелова Л. Е. Высокая миссия фармацевта. *Русский медицинский журнал*. 2002. № 6. 18 марта. URL: https://www.rmj.ru/articles/istoriya_meditiny/Vysokaya_missiya_farmacevta/ (дата звернення: 12.01.2020).

Адже, згідно зі ст. 137 Жалуваної грамоти містам Єкатери-ни II від 1785 року, фармацевти відносилися до іменитих громадян³. Серед інших привілеїв ця група містян могла клопотати про надання дворянства тим її членам, які три покоління поспіль мали статус іменитого громадянина. Окрім цього, привілеїв на володіння аптекою та ведення фармацевтичної справи не було закріплено за конкретною особою, його можна було продавати, як і аптеку, разом чи окремо.

Відомий випадок із тяжбою вдови Чекалової щодо відкриття аптеки у Печерській частині міста, що належала її чоловіку. Після смерті пана Чекалова вдова мала намір продовжити справу покійного. Серед аргументів щодо погодження її клопотання було те, що вона допомагала керувати фармацією чоловікові за життя, проте не мала права самостійно здійснювати вільну аптекарську діяльність. Тобто вона не мала аптекарського привілею, для отримання якого необхідна була відповідна освіта. Зокрема, у рапорті інспектора Лікарської управи Кудрявцева згадано, що: «...как же и сами сознаются покупщикъ Аптеки сей Провизоръ Ланге и продавщица Чекалова, что для открытия оной Аптеки покупаежа у нея вышепомянутымъ Лангом одна лишь привилегія, каковая дана была покойному ея мужу...»⁴.

По-друге, у суспільстві наростає запит на нові аптеки в самому місті та Київській губернії⁵. Цілком зрозуміло, що оскільки гігієнічно-санітарний стан у місті відповідав тій епосі, періодично в губернії спалахували епідемії чуми, тифу, холери, віспи, дифтерії, інших інфекційних хвороб. Саме для попередження таких спалахів та забезпечення ліками хворих і здійснювався державний медичний нагляд, призначалися нові лікарі, а також надавалися дозволи на відкриття вільних аптек.

Для прикладу хочу навести випадок у місті Тараща Київської губернії, що мав місце весною 1839 року. Жителі міста скар-

³ Екатерина II. Грамота на права и выгоды городам Российской империи / Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. СПб.: Типография II отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т. XXII. 1784–1788. № 16187. С. 358–384.

⁴ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 3351. Арк. 2.

⁵ Там само. Спр. 11063. Арк. 1.

жилися на відсутність засобів для боротьби з віспою. Із поліцейського донесення дізнаємося: «по случаю появления оспы, по непринятию отъ коей придохранения подверглись смерти не только дети, но и взрослые до 50 лет люди»⁶. У зв'язку з епідемією до міста був направлений повітовий лікар Левицький. Згідно з донесенням, він не з'явився на місце служби⁷, тому містяни звернулися до вільнопрактикуючого лікаря Древновського, який мешкав у сусідньому містечку, що за 32 версти від Таращі⁸. Проте найближча аптека чи місце, де знаходилися ліки, були також за 30–40 верст – у Чигирині. Відповідно, таращанці просили генерал-губернатора дозволити відкрити вільну аптеку в своєму місті. Їм було відмовлено через невелику кількість жителів та з огляду на імовірні збитки, що їх понесла б ця аптека⁹.

Вільні аптеки не могли надавати свої послуги широкому колу користувачів. Ціни на ліки визначалися таксою Міністерства внутрішніх справ, яка періодично оновлювалася. Медикаменти продавали лише за рецептом, тому попередньо хворий мав отримати консультацію лікаря. Кожен компонент ліків рахувався окремо за вагою або іншими мірними одиницями. До собівартості плюсувалися вартість роботи працівника аптеки (у таксі прописувалися всі види маніпуляцій), ціна за тару та етикетку, а також додаткові компоненти, якщо такі були потрібні¹⁰. Тому далеко не кожен службовець міг собі дозволити користуватися ліками. Інколи здійснювалися заходи щодо забезпечення ліками селян та містян із вільних аптек за рахунок казни¹¹, зазвичай в умовах епідемії.

Також практикувалася «опіка» аптекаря над громадськими закладами чи організаціями, освітніми чи громадськими. Власники аптек безоплатно відпускали ліки або брали оплату лише за

⁶ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 11063. Арк. 1.

⁷ Там само. Арк. 4.

⁸ Там само. Арк. 1.

⁹ Там само. Арк. 6.

¹⁰ Аптекарская такса, составленная Медицинским Советом и утвержденная Министерством Внутренних Дел. Санкт-Петербург: Издание К. Л. Риккера, 1911. С. 3, 106, 111, 118.

¹¹ ДАКО. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 328. Арк. 1.

роботу на благодійній основі. Часто за такі акції аптекарів нагороджували відповідними відзнаками. «Содержателя Аптек в Кіеве оказываютъ всегда готовность на помощь страждущего человечества»¹², – пише 1838 року провізор Федір Рильке, власник вільної аптеки та управитель аптеки Приказу громадського піклування (Київської казенної аптеки)¹³.

У проханні про відкриття вільної аптеки у Печерській частині харківський та богуславський провізор Вензель перелічує свої чесноти та заслуги: «Під час утримання мною аптеки нерідко робив я значні пожертви в рахунок скарбниці і для людей недостатнього стану відпускав безоплатно: так у Харкові з 1810–1814 відпущено мною безгрошово ліків на суму до 3 рублів на користь закладу Слобідсько-Українського Приказу громадського піклування, про що маю свідоцтво. В інститут благородних дівчат... відпущені від мене були ліки безкоштовно, за що Рада Харківського товариства доброчинності в 1812 році визнала мене членом її. [...] На кінець 1828 і 1829 роках, під час утримання мною на користь руських воїнів в Туреччині медикаментів на 5 тисяч власними руками складених, за що отримав подяку від Головнокомандувача 2-ї артилерії Графа Диби́ча Забалканського, за клопотанням якого потім удостоївся отримати Всемило́сти-війшого подарунку, діамантового персня»¹⁴.

По-третє, кількість аптек мала бути релевантною до кількості містян. Так, згідно із Аптекарським уставом 1836 року, аптеки мали знаходитись на достатній відстані для зручності клієнтів, а також для того, щоб не «підривати» діяльність одна одної¹⁵. Фактично цим закріплювалася державна монополія у сфері фармації, адже аптеки, як вільні, так і казенні та військові

¹² ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 10221. Арк. 3.

¹³ Там само. Арк. 7.

¹⁴ Там само. Арк. 1. Тут і надалі переклад мій. – М. К.

¹⁵ Там само. Арк. 7; Аптекарский Устав / Петров Е. Е. Собрание российских законов о медицинском управлении, с присовокуплением, во-первых, краткого обозрения устройства в России врачебной части и, во-вторых, постановлений правительства по предмету наук медицинской, фармацевтической, ветеринарной и принадлежащих к ним судной медицины и полиции медицинской: с 1640 по 1826 г. Санкт-Петербург, 1826. Т. 3. С. 403.

(при казармах та польові) підпорядковувалися через Лікарську управу Міністерству внутрішніх справ. Для відкриття нової, закриття, зміни провізора та інших управлінських рішень мав бути дозвіл від «начальства».

У Києві на середину ХІХ ст. спостерігаємо аналогічну ситуацію. За словами вищезгаданого провізора Рильке: «Це правда, що народонаселення поступово зростає в цьому місті, але й це правда затверджена гірким досвідом... провізора Паціорковського, котрий через 3 роки ту (аптеку. – М.К.) закрити, зазнавши збитків від малого міста»¹⁶. Монополія була для аптекарів скоріше благом. Це ми можемо дізнатися із численних прохань не надавати дозволу на відкриття нових аптек, посилаючись на можливість «підриву» усталеного порядку.

Таким чином, уже на кінець ХІХ ст. ми нараховуємо 12 вільних аптек (не враховуючи гомеопатичні аптеки, аптечні магазини тощо), що розташовувались у центральних частинах міста. Їхніми власниками були знатні родини, деякі з яких можна віднести до фармацевтичних династій: Бунге, Марцинчики.

Отже, розширення аптечної мережі опосередковано торкнулося неможливих містян Києва. Хоча збільшення кількості аптек охоплювало все більшу кількість людей, проте пересічна людина могла скористатися їхніми послугами лише за наявності власних коштів. Проте зміни відбувалися, адже за епідемії і бідняки могли розраховувати на державну підтримку.

Бібліографія

Аптекарская такса, составленная Медицинским Советом и утвержденная Министерством Внутренних Дел. Санкт-Петербург: Издание К. Л. Риккера, 1911. 190 с.

Аптекарский Устав. Петров Е. Е. *Собрание российских законов о медицинском управлении, с присовокуплением, во-первых, краткого обозрения устройства в России врачебной части и, во-вторых, поста-*

¹⁶ ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 10221. Арк. 3–4.

новлений правительства по предмету наук медицинской, фармацевтической, ветеринарной и принадлежащих к ним судной медицины и полиции медицинской: с 1640 по 1826 г. Санкт-Петербург, 1826. Т. 3. С. 128–130.

Горелова Л. Е. Высокая миссия фармацевта. *Русский медицинский журнал*. 2002. № 6. 18 марта. URL: https://www.rmj.ru/articles/istoriya_meditliny/Vysokaya_missiya_farmacevta/ (дата звернення: 12.01.2020).

ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 3351.

ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 10221.

ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 11063.

ДАКО. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 328.

ДАКО. Ф. 782. Оп. 1. Спр. 1129.

Екатерина II. Грамота на права и выгоды городам Российской империи. *Полное собрание законов Российской империи с 1649 года*. СПб.: Типография II отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т. XXII. 1784–1788. № 16187. С. 358–384.

Петров Е. Е. Собрание российских законов о медицинском управлении, с присовокуплением, во-первых, краткого обозрения устройства в России врачебной части и, во-вторых, постановлений правительства по предмету наук медицинской, фармацевтической, ветеринарной и принадлежащих к ним судной медицины и полиции медицинской: с 1640 по 1826 г. Санкт-Петербург, 1826. Т. 3. 578 с.